

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО**

**ФАКУЛЬТЕТ ПРАВА, ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА
АДМІНІСТРУВАННЯ**

КАФЕДРА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**«РОЛЬ ДЕРЖАВНИХ ТА НЕДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУЦІЙ У ПРОЦЕСІ
ОРГАНІЗАЦІЇ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ
ПОСТРАЖДАЛИМ ВНАСЛІДОК НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
ПРИРОДНОГО І ТЕХНОГЕННОГО ХАРАКТЕРУ»**

Використання чужих ідей,
результатів і текстів мають
посилання на відповідне
джерело

_____ Н.Д. Коритчук

Здобувачки ступеня вищої освіти

«Магістр»

Групи 2МАПУАЗ

Спеціальності 281 Публічне управління та
адміністрування

Коритчук Наталі Дмитрівни

Науковий керівник

кандидат наук з державного управління,
старший викладач

Назаренко Марина Олександрівна

Національна шкала

Кількість балів: _____

Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ (підпис) (ініціали, прізвище)

_____ (підпис) (ініціали, прізвище)

АНОТАЦІЯ

Коритчук Н.Д. Роль державних та недержавних інституцій у процесі організації надання психологічної допомоги постраждалим внаслідок надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дипломна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю Публічне управління та адміністрування – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Міністерство освіти і науки України, Вінниця, 2022.

В роботі висвітлений історичний екскурс в питання дослідження впливу екстремальних умов на окремо взятого індивідуума та на суспільство загалом. Здійснено аналіз передового досвіду організації та надання екстреної психологічної допомоги постраждалим в умовах надзвичайної ситуації. Охарактеризовано теоретичні основи поняття та сутності психологічного захисту населення в умовах надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, визначено їх характер та масштаб, різницю впливу та наслідків на психологічний стан постраждалого, надано психологічну класифікацію екстремальних ситуацій. Приділено увагу нормативно-правовому регулюванню надання психологічної допомоги постраждалим внаслідок надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру в Україні. Наведено окремі приклади організації психологічної допомоги в Україні та зарубіжних країн. Визначено передумови та перешкоди, що виникають на вітчизняному просторі у питанні здійснення та організації психологічної допомоги та психоемоційної підтримки потерпілих органами державної влади та громадськими організаціями. Охарактеризовано потенціал недержавних інституцій та громадських організацій в наданні психологічної допомоги населенню внаслідок перебування в екстремальних ситуаціях. Проаналізовано різницю потенціалів державних структур та громадських організацій в питанні надання психологічної допомоги постраждалим на прикладі організації

надання психологічної допомоги населенню після перебування в екстремальних умовах на Вінниччині державною структурою з описом об'ємів наданої допомоги та результативністю з одного боку та діяльності Управління Верховного комісара ООН у справах біженців в різних країнах світу як ілюстрацію гнучкості та потенціалу міжнародної неурядової організації з іншого. Виділено проблематику, що виникає на теренах України в організації надання психологічної допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій різного масштабу та походження. Окреслені основні напрямки удосконалення механізму психологічного захисту населення постраждалих внаслідок надзвичайних ситуацій природнього та техногенного характеру.

Ключові слова: *психологічна служба, психологічний захист населення, надзвичайні ситуації, психоемоційний стан, перша психологічна допомога, надавачі послуг, постраждалі особи, психологічна допомога та психоемоційна підтримка постраждалим, психологічне благополуччя, державні, недержавні інституції та громадські організації.*

ЗМІСТ

ВСТУП	9
Розділ I. Теоретичні та нормативно-правові аспекти надання психологічної допомоги постраждалим внаслідок надзвичайних ситуацій природнього та техногенного характеру	17
1.1. Поняття та сутність психологічного захисту населення в умовах надзвичайних ситуацій природнього та техногенного характеру	17
А) Надзвичайні ситуації: визначення поняття, класифікація.....	19
Б) Психологічна класифікація екстремальних ситуацій	25
В) Психологічний захист населення в екстремальних умовах	28
1.2. Історичний екскурс в питання впливу екстремальних умов на психіку людини та надання психологічної допомоги постраждалим внаслідок перебування в кризових умовах	32
1.3. Міжнародні правові акти, що регламентують надання психологічної допомоги постраждалим внаслідок надзвичайних ситуацій природнього та техногенного характеру, співробітництво України на міжнародній арені у сфері планування та реагування	43
1.4. Нормативно-правове регулювання надання психологічної допомоги постраждалим внаслідок надзвичайних ситуацій природнього та техногенного характеру в Україні	48
Розділ II. Роль державних та недержавних інституцій в організації психологічного захисту населення від наслідків надзвичайних ситуацій природнього та техногенного характеру.....	64
2.1. Надання психологічної допомоги постраждалим внаслідок надзвичайних ситуацій природнього та техногенного характеру в Україні органами державної влади та органами місцевого самоврядування	64
2.2. Потенціал недержавних інституцій та громадських організацій в наданні психологічної допомоги населенню внаслідок перебування в екстремальних ситуаціях	69

2.3. Приклад організації надання психологічної допомоги населенню після перебування в екстремальних умовах на Вінниччині державною структурою: об'єми наданої допомоги та результативність	85
2.4. Діяльність Управління Верховного комісара ООН у справах біженців в різних країнах світу як ілюстрація гнучкості та потенціалу міжнародної неурядової організації.	88
Розділ III. Проблематика та перспективи налагодження механізму психологічного захисту населення, продуктивної взаємодії органів публічної влади та громадських організацій у здійсненні психологічного супроводу постраждалих від надзвичайних ситуацій в Україні.	102
3.1. Проблеми, що виникають в Україні у організації надання психологічної допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій	102
3.2. Досвід зарубіжних країн в наданні психологічної допомоги постраждалим внаслідок перебування в кризових умовах	115
3.3. Основні напрямки удосконалення механізму психологічного захисту населення постраждалих внаслідок надзвичайних ситуацій природнього та техногенного характеру на державному рівні та рівні окремої громади.	123
ВИСНОВКИ	136
ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА	146

Публікації

1. Коритчук Н.Д. «Необхідність здійснення відбору кандидатів для виконання робіт в умовах надзвичайних ситуацій» // Психологічні особливості реагування особи і суспільства на надзвичайні ситуації [Електронний ресурс]: матер. фахової дискусії 14.12.2021 р. / упорядник В.М. Духневич. – К.: ІСПП НАПН України, 2022. – 164 с. – Режим доступу: <http://psy-lpr.at.ua/Materials/fakh-dis-12.2022.pdf>. - С.68-74
2. Каменщук Т., Коритчук Н.Д. «Загальні засади організації надання першої психологічної допомоги постраждалим в умовах надзвичайних ситуацій» Вісник студентського наукового товариства факультету права, публічного управління та адміністрування. Вип.1. Збірник наукових праць. – Вінниця: ТОВ «Друк», 2022. – 184 с. С.74-78.
3. Коритчук Н.Д. «Міжнародний досвід надання першої психологічної допомоги постраждалим в умовах надзвичайних ситуацій» // Збірник матеріалів «круглого столу» «Політичні, правові та організаційні проблеми діяльності органів публічної влади та публічних службовців у воєнний та повоєнний періоди». 23 червня 2022 р.. С. 93-98.

Перелік умовних позначень та скорочень

ВООЗ - Всесвітньої організації охорони здоров'я

ГО - громадські організації

ДСНС України – державна служба України з питань надзвичайних ситуацій

ЗУ – закон України

КМУ – Кабінет Міністрів України

МВС України – Міністерство внутрішніх справ України

ММК – Міжнародний медичний корпус

МНДО – міжнародна недержавна організація

МОіН України – Міністерство освіти і науки України

МПК - Міжвідомчий постійний комітет

МСП України – Міністерство соціальної політики України

НДО – недержавна організація

НС – надзвичайна ситуація

НУО - неурядова організація

ООН – Організація Об'єднаних Націй

РЄ – Рада Європи

УВКБ ООН – Управління Верховного комісара ООН у справах біженців

ВСТУП

Актуальність дослідження. Умови життя сучасного українського суспільства – неймовірна кількість руйнівних та конфліктних ситуацій, неспинний потік агресивної і, часто, недостовірної інформації в ЗМІ - ставлять високі вимоги до людської психіки. З метою успішного їх подолання, розвитку навичок подолання цих викликів, варто кожному із нас вміти керувати, перш за все, собою і своїми емоціями. Кожен з нас у той чи інший спосіб психологічно залучений в екстремальну ситуацію: або як жертва, або як свідок, або як задіяний у ліквідацію наслідків події. Безперервне перебування в стані стресу впливає на якість життя як окремої особистості, так і всього суспільства загалом. Уміння надавати першу психологічну допомогу в екстремальних ситуаціях повинно стати такою ж невід’ємною навичкою, як і надання першої медичної допомоги.

З іншого боку, найвищою цінністю будь-якої держави, у тому числі й України (Стаття 3 Конституції України), є людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека. Як і будь-яка інша цивілізована країна світу, Україна взяла на себе зобов’язання охороняти зазначені цінності та забезпечувати їх відновлення. Серед пріоритетів політики України - напрямок соціального забезпечення та підтримка осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах. Серед них – постраждалі внаслідок надзвичайних ситуацій будь-якого походження та масштабу. Психологічне благополуччя, його втрата та відновлення – це основа психологічного захисту мешканців країни, складова цивільного захисту як функції держави та один з аспектів соціального захисту громадян. Жодна країна світу не має імунітету до негативного впливу стресогенних подій на психоемоційну сферу особистості, незалежно від політичного устрою, рівня благополуччя та географічного розташування. І Україна в тому числі. Сучасний всеохоплюючий підхід до нових викликів та загроз, зокрема й психологічний супровід, вимагає мобілізації широкого кола ресурсів кожної держави для

забезпечення та підтримки належного психологічного захисту громадян в дії.

Аналіз окремих випадків та наявної нормативної бази свідчить, що ті чи інші державні структури мають напрацювання в напрямку практичних заходів з окремо взятими категоріями (лікувальні заклади – з тими, хто потребує покращення стану здоров'я, заклади соціального захисту – з тими, хто потребує соціального захисту держави чи/та опинився у складних життєвих умовах, навчальні заклади – з учасниками освітнього процесу). Зокрема ми опиралися на досвід роботи Державної служби України з питань надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС України) в напрямку психологічного захисту населення, що постраждало від тих чи інших надзвичайних ситуацій.

Та своїм дослідженням ми намагаємося звернути увагу на необхідність організації так званої міжвідомчої взаємодії, яка б забезпечила безперервний процес – від профілактики емоційної напруги, що виникає внаслідок впливу природних чи/та природних катастроф на кожного пересічного громадянина, далі до подолання, ліквідації психологічних наслідків цих аварій, та аж до повернення до «звичної», «нормальної» життєдіяльності, уникаючи наслідків пережитого.

В проведеному дослідженні здійснено комплексний дефінітивний аналіз базових понять наукового дослідження та проведено характеристику нормативно-правової бази обраної теми. Проаналізовано організаційні засади здійснення психологічного захисту постраждалого населення від негативних наслідків надзвичайних ситуацій природнього та техногенного характеру. Визначено передумови та перешкоди, що виникають на вітчизняному просторі у питанні здійснення та організації психологічної допомоги та психоемоційної підтримки потерпілих органами державної влади та громадськими організаціями. Виявлено прогалини в законодавчій базі та труднощі в організаційній структурі. Охарактеризовано потенціал недержавних інституцій та громадських організацій в наданні психологічної допомоги населенню внаслідок перебування в екстремальних ситуаціях.

Проаналізовано різницю потенціалів державних структур та громадських організацій в питанні наданні психологічної допомоги постраждалим на прикладі організації надання психологічної допомоги населенню після перебування в екстремальних умовах на Вінниччині державною структурою з описом об'ємів наданої допомоги та результативністю з одного боку та діяльності Управління Верховного комісара ООН у справах біженців в різних країнах світу як ілюстрацію гнучкості та потенціалу міжнародної неурядової організації з іншого. Наведено проблематику та перспективи налагодження механізму психологічного захисту населення, продуктивної взаємодії органів публічної влади та громадських організацій у здійсненні психологічного супроводу постраждалих від надзвичайних ситуацій в Україні.

Мета дослідження полягає у науково-теоретичному обґрунтуванні необхідності здійснення психологічного захисту населення, що постраждало внаслідок надзвичайних ситуацій природнього та техногенного характеру, а також у визначенні ролі державних та недержавних інституцій у його реалізації, їх потенціалу та перспектив налагодження ефективної взаємодії в Україні.

З огляду на мету магістерської роботи, визначено її основні **завдання**:

- здійснити огляд теоретичних та нормативно-правових аспектів надання психологічної допомоги постраждалим внаслідок надзвичайних ситуацій природнього та техногенного характеру;
- визначити поняття та сутність психологічного захисту населення в умовах надзвичайних ситуацій природнього та техногенного характеру, в тому числі охарактеризувавши поняття надзвичайних ситуацій та їх класифікацію;
- навести психологічну класифікацію кризових подій та визначити поняття психологічного захисту населення в стресогенних умовах;
- провести історичний екскурс в питання дослідження впливу екстремальних умов на психіку людини та надання психологічної допомоги постраждалим внаслідок перебування в кризових умовах;

- розглянути міжнародні правові акти, що регламентують надання психологічної допомоги постраждалим внаслідок надзвичайних ситуацій природнього та техногенного характеру, співробітництво України на міжнародній арені у досліджуваній сфері;
- вивчити нормативно-правове регулювання надання психологічної допомоги постраждалим внаслідок надзвичайних ситуацій природнього та техногенного характеру в Україні;
- охарактеризувати роль державних та недержавних інституцій, можливості органів місцевого самоврядування в організації психологічного захисту населення від наслідків надзвичайних ситуацій природнього та техногенного характеру;
- визначити потенціал недержавних інституцій та громадських організацій в наданні психологічної допомоги населенню внаслідок перебування в екстремальних ситуаціях;
- на прикладі організації надання психологічної допомоги населенню після перебування в екстремальних умовах на Вінниччині, охарактеризувати результативність та об'єми наданої допомоги силами державної структури;
- проілюструвати гнучкість та потенціал міжнародної неурядової організації на прикладі діяльності Управління Верховного комісара ООН у справах біженців в різних країнах світу;
- виявити типові проблеми, що виникають в Україні у організації надання психологічної допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій;
- розробити основні напрямки удосконалення механізму психологічного захисту населення постраждалих внаслідок надзвичайних ситуацій природнього та техногенного характеру на державному рівні та рівні окремої громади.

Об'єктом дослідження є основні засади здійснення психологічного захисту населення від наслідків надзвичайних ситуацій будь-якого масштабу та походження.

Предметом дослідження є специфіка організації процесу реалізації психологічного супроводу мешканців органами державної влади та неурядових організацій, налагодження їх ефективної взаємодії.

Методи дослідження. При розв'язанні поставлених завдань, нами застосовано ряд теоретичних та практичних методів досліджень, серед яких:

- аналіз – в першому розділі було здійснено ґрунтовне дослідження понятійного апарату у висвітленні поняття та класифікації надзвичайних ситуацій, зокрема психологічної класифікації екстремальних ситуацій, а також при характеристиці поняття психологічного захисту населення в екстремальних умовах;

- опис – в другому розділі дослідження наведено приклади організації надання психологічної допомоги населенню після перебування в екстремальних умовах на Вінниччині державною структурою (вказані обставини виникнення надзвичайної ситуації та наслідки, до яких вона призвела, вказано застосовані сили та проведена психологічна робота психологами ДСНС України, об'єми та результативність), охарактеризована діяльність Управління Верховного комісара ООН у справах біженців в різних країнах світу (проілюстровано гнучкість та потенціал міжнародної неурядової організації), в третьому розділі описано досвід зарубіжних країн в наданні психологічної допомоги постраждалим після проживання стресогенних подій; таким чином здійснювалось обґрунтування причин виявлених нами тенденцій;

- аналогія – в дослідженні встановлювалась еквівалентність між державними структурами та неурядовими організаціями в питаннях мотивації, кадрового потенціалу, набутого досвіду, правового статусу; в наведенні конкретних прикладів здійснення психологічного супроводу постраждалих, здійснювалась ілюстрація різниці в обсягах охоплених та результативності проведеної роботи в кількісному показнику;

- абстрагування – наводячи приклади психологічного супроводу різних стресогенних подій, здійснено перехід від конкретних ситуацій та

категорій до узагальнених тенденцій, очевидної проблематики, напрямків удосконалення механізму психологічного захисту населення на державному рівні та рівні окремої громади;

- індукція – від конкретної нормативно-правової бази, наведеної в першому розділі, від окремих кризових подій, описаних в другому розділі, в дослідженні здійснено перехід до узагальнених понять, проблематики та тенденцій, напрямків удосконалення заявленої проблематики в третьому розділі;

- тлумачення правових норм - був використаний у процесі усього дослідження для з'ясування окремих аспектів законодавчої регламентації особливостей надання психологічної допомоги та психосоціальної підтримки постраждалих від кризових подій;

- дедукція – в дослідженні проведено метод переходу від знання загальних закономірностей нормативно-правової бази та структури психологічних служб окремих державних структур, а також пізнання структури окремих органів місцевого самоврядування, до окремих застосувань їх у конкретних екстремальних ситуаціях;

- класифікація – виведення ряду спільних рис та характеристик для кризових подій за походженням та масштабністю в першому розділі, окремо створювалась система кваліфікації психологічної специфіки екстремальних умов;

- синтез – поєднання вимог нормативно-правової бази окремих відомств, наведених в першому розділі, дозволив нам систематизувати в загальну картину реалізації державної політики психологічного захисту населення, опрацювати відомості законодавчого характеру відносно теми дослідження;

- узагальнення - дозволив визначити проблематику в організації надання психологічної допомоги на вітчизняному просторі, виокремити певні напрямки удосконалення досліджуваного механізму та сформулювати висновки відповідно теми пізнання.

Джерела дослідження: Закони України «Кодекс цивільного захисту України», «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про громадські об'єднання», «Про органи місцевого самоврядування», «Про освіту», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», «Про соціальні послуги», Накази ДСНС, МВС, МОІН, МСП України тощо.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному обґрунтуванні теоретичних особливостей організації надання психологічної допомоги постраждалим внаслідок кризових подій, виокремленні переваг та недоліків здійснення психологічного супроводу силами державних та громадських інституцій, загальної проблематики психологічного благополуччя вітчизняного суспільства, визначенні основних напрямків удосконалення механізму психологічного захисту постраждалих внаслідок надзвичайних ситуацій природнього та техногенного характеру на державному рівні та рівні окремих громад.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес, зокрема, висновки можуть використовуватися:

- у науково-дослідній сфері – під час подальшої розробки нормативно-правової бази в питанні організації міжвідомчої взаємодії щодо психологічного супроводу зокрема та організації ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій загалом в діяльності органів публічної влади;

- у правотворчості – для внесення уточнень до низки підзаконних актів у сфері надання психологічних послуг населенню органами влади та громадськими формуваннями;

- у навчальному процесі, в питанні підготовки фахівців, спроможних ефективно здійснювати психологічний супровід постраждалого населення, також для підготовки матеріалів навчально-методичних матеріалів (підручників, посібників, інструкцій з даної проблематики).

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Робота обговорена й рекомендована до захисту на засіданні кафедри права і публічного

управління, факультету історії, права і публічного управління Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Опубліковано:

- «Необхідність здійснення відбору кандидатів для виконання робіт в умовах надзвичайних ситуацій» // Психологічні особливості реагування особи і суспільства на надзвичайні ситуації [Електронний ресурс]: матер. фахової дискусії 14.12.2021 р. / упорядник В.М. Духневич. – К.: ІСПП НАПН України, 2022. – 164 с. – Режим доступу: <http://psy-lpr.at.ua/Materials/fakh-dis-12.2022.pdf>. - С.68-74

- «Загальні засади організації надання першої психологічної допомоги постраждалим в умовах надзвичайних ситуацій» Вісник студентського наукового товариства факультету права, публічного управління та адміністрування. Вип.1. Збірник наукових праць. – Вінниця: ТОВ «Друк», 2022. – 184 с. С.74-78.

- «Міжнародний досвід надання першої психологічної допомоги постраждалим в умовах надзвичайних ситуацій» // Збірник матеріалів «круглого столу» «Політичні, правові та організаційні проблеми діяльності органів публічної влади та публічних службовців у воєнний та повоєнний періоди». 23 червня 2022 р.. С. 93-98.

Структура дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять 11 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (75 позицій). Основний обсяг магістерської роботи - 132 сторінки.

ВИСНОВКИ

Стрімкий розвиток суспільства та безвідповідальне ставлення до природи обумовлює невпинний ріст кількості та масштабності аварій та катастроф техногенного та природного характеру, міжнаціональних конфліктів, терористичних актів. Так, лише протягом кількох останніх років на території нашої держави сталися такі резонансні надзвичайні ситуації, які залишились назавжди в пам'яті кожного із нас – вибухи боєприпасів на територіях цілої низки артскладів (Новобогданівка Запорізької області, Лозова Харківської області, Калинівка на Вінниччині, Ічня поблизу Чернігова), декілька авіакатастроф (серед них катастрофа російського літака ТУ-154 в Донецькій області та збиття авіалайнера Малазійської авіакомпанії на території Донбасу), низка вибухів побутового газу у житлових будинках (в містах Харкові, Києві, Дніпрі, Запоріжжі, Дрогобичі), аварії на шахтах (Донеччини та Львівщини), періодичні повені в західному регіоні ... Два Майдани (2008 та 2013 рр), початок антитерористичної операції 2014 року та повномасштабна війна в Україні з 24 лютого 2022 року.

Що вже казати про цілу низку подій особистого характеру в житті кожного українця, які проживаються емоційніше та чуттєвіше, а значить чинять більший, значущіший вплив на психологічне благополуччя, психічне здоров'я кожного з нас.

Все це спонукало спочатку науковців, а з часом – державу у вигляді законодавців, звернути увагу на питання надання психологічної допомоги постраждалим внаслідок НС природнього та техногенного характеру, її організації та реалізації.

Тому не випадково, що психологічний захист населення і психологічне забезпечення діяльності служби цивільного захисту набуває одного з пріоритетних напрямків роботи в умовах надзвичайної ситуації, оскільки допомагає в критичний момент екстремальної ситуації постраждалому

населенню, родичам загиблих, очевидцям події та і зрештою самим представникам оперативно-рятувальних служб (рятувальників, поліцейських, медиків, інших аварійних структур) відчуті підтримку, емоційний захист, розділити біль втрати, зменшити прояви негативних психоемоційних станів та інколи навіть і запобігає виникненню соціального напруження в суспільстві.

На сьогодні Україна є державою, де служба екстреної психологічної допомоги постраждалим від надзвичайної ситуації є досить молодою. Водночас дану роботу дозволимо собі вважати доволі дієвою. Проте ще зовсім недавно участь психологів у ліквідації наслідків надзвичайної ситуації неможливо було собі й уявити. Постраждали від трагедії залишались сам на сам зі своєю бідою та проблемами, що в свою чергу спонукало формування та розвиток у них негативних та руйнівних психічних процесів. І залишати все це без уваги було вкрай неправильно.

В проведеному дослідженні ми звернули увагу на понятійну складову – розглянули комплексний дефінітивний аналіз базових понять нашого дослідження. Ми побачили, що постійні аварії та катастрофи вітчизняного суспільства визначені та кваліфіковані за різними показниками, таки чином отримавши варіацію в організації реагування на кожну з цих подій в залежності від потреб та наслідків, їх тривалості та масштабності. Всі зазначені нами та цілий ряд інших порушень звичних умов життєдіяльності окремої людини або нормальних умов функціонування об'єкту чи території узагальнені до поняття надзвичайної ситуації. Все розмаїття НС переросло в такий вражаючий по змісту та кількості перелік, що уже переросло в цілу низку класифікацій. В нашому дослідженні акцентуємо увагу на класифікації за масштабністю (НС державного, регіонального, місцевого та об'єктового рівня) та походженням (НС техногенного, природнього, соціального та воєнного характеру).

Нами показано, що попередня історія спонукала вітчизняне суспільство до формування та розвитку такого важливого для ментального здоров'я

українця напрямку, як психологічний захист населення в умовах НС будь-якого походження та масштабів. Події сьогодення диктують крайню необхідність організації процесу профілактики та надання психологічної допомоги населення України в умовах надзвичайної ситуацій природнього та техногенного характеру об'єктового, місцевого чи національного рівнів. А тому в ході дослідження нами здійснена комплексна характеристика нормативно-правової бази наукового дослідження, проведено огляд законодавства у сфері цивільного захисту та підзаконних нормативно-правових актів центральних органів виконавчої влади в питанні здійснення функції психологічного захисту населення чи наданні послуг психологічної допомоги постраждалому населенню внаслідок надзвичайних ситуацій природнього та техногенного характеру державного чи об'єктового рівня. Нами проаналізовано організаційні засади діяльності різних відомств в питанні забезпечення психологічного захисту населення в умовах НС та після їх ліквідації. Виділено категорії населення, з якими безпосередньо ті чи інші відомства та структури зобов'язані здійснювати психологічний супровід як в рамках ліквідації наслідків НС, в кризових умовах, так і в умовах повсякденної (звичної) життєдіяльності.

Дана проблематика є доволі актуальною, проте не новою. Тривалий час науковці досліджували вплив подій сьогодення та глобальних історичних процесів на емоційний стан та психічне здоров'я людини, вивчали детермінанти їх впливу та визначали необхідність запобігання такого впливу, потребу в корегуванні негативних наслідків стресогенних подій в житті людини. Аналіз вітчизняної та міжнародної нормативно-правової бази дозволяє констатувати наявність уваги української та міжнародної законодавчої бази до проблематики нашого дослідження. Так, в українському законодавстві ми знаходимо норми, які регламентують психологічний захист населення від наслідків НС як функцію держави, нормативна база окремих міністерств та відомств приділяє увагу виконання даної функції на рівні ввірених їм структурах та відомствах.

В другому розділі ми розглянули питання практичної реалізації зазначених норм права на вітчизняному просторі, навели окремі приклади та охарактеризували певні аспекти наведених випадків здійснення психологічного супроводу постраждалого населення від наслідків НС різного масштабу та походження, виділили ряд характеристик та особливостей процесу надання психологічної допомоги постраждалому населенню, їх залежності від специфіки НС, від якої завдано стресогенного впливу мешканцям, а також від того, хто здійснює психологічний супровід та психоемоційну підтримку людям.

Події сьогодення розвіюють найскептичніші думки, не залишають сумнівів в актуальності досліджуваної нами проблематики - перед державою Україною як ніколи гостро постало питання збереження не лише життя і фізичного здоров'я громадян, а й турботи про психоемоційний стан нації. І в цьому руслі загострилось питання про можливість держави здійснити цю надважливу та масштабну функцію. Проведений нами аналіз державних структур показав наявність доволі малочисельного в кадровому показнику потенціалу служби екстреної психологічної допомоги ДСНС України при наявності у них безпосередньої функції психологічного захисту населення в умовах надзвичайних ситуацій; більший потенціал фахівців психологічного спрямування в системі МОіН України і функцію психологічного супроводу після проживання кризових умов учасників навчального процесу (здобувачів освіти та педагогів); нормативна база Мінсоцполітики України передбачає існування центрів соціально-психологічної допомоги, проте, маючи на меті якнайшвидше повернення людей, які опинилися у складних життєвих умовах, до нормальної життєдіяльності, їх основна функція – соціальний захист, власне соціалізація даної категорії населення країни.

Огляд структури органів місцевого самоврядування (міських та об'єднаних територіальних громад) показав відсутність структурних підрозділів, до чиїх обов'язків входила б функція надання психологічної допомоги мешканцям, в тому числі під час та після НС будь-якого масштабу

та походження. На рівні органів місцевого самоврядування функція психологічного захисту мешканців громади досі балансує поміж підрозділами, що виконують соціальну функцію та функцію охорони здоров'я. Таким чином психологічний супровід життєдіяльності громадян як такий, в тому числі в умовах надзвичайної ситуації та як складова подолання її наслідків, балансує поміж соціальними службами громад та закладами охорони здоров'я. Виконаний нами аналіз функцій органів місцевого самоврядування також завершився безуспішним пошуком окремої функції здійснення психологічного супроводу як в основоположному законі України, так і в окремих установчих документах; зафіксована лише наявність окремих завдань у сфері соціального захисту та сфері охорони здоров'я мешканців.

Наведені нами приклади організації надання екстреної психологічної допомоги постраждалим внаслідок ракетного обстрілу м. Вінниці 14 липня 2022 року державною структурою (службою екстреної психологічної допомоги ДСНС України) з їх обмеженим в кадровому відношенні потенціалом та самоорганізації Психологічної служби Майдану (листопад 2013 року – 2014 рік) як громадської організації, що діяла на волонтерських засадах, з їх стрімким розвитком та розгалуженістю в просторі та виконуваних завданнях показує значну різницю в кількісному та якісному показнику, а як наслідок – значно більшу продуктивність роботи в кількісному показнику (в плані охоплення постраждалих та наданих послугах). Серед проблемного питання в роботі громадської спільноти – відсутність стандартизації надання психологічних послуг, відповідальності за їх здійснення, контролю та обліку.

Що вже казати про потенціал Міжнародних недержавних організацій. Наведені нами приклади роботи ВООЗ та УВКБ ООН проілюстрували ряд переваг: значно більший кадровий потенціал; матеріально-технічний потенціал; зацікавленість у виконанні означеної роботи; ініціативний характер виконання завдань; сама НДО може стати і безпосереднім виконавцем актуальної проблематики, і/або здатна виступити таким собі

організатором подолання кризи; надзвичайна гнучкість та пристосовуваність до усіх змін в проблематиці та способах її вирішення; як правило – уже набутий досвід вирішення подібного завдання.

Аналізуючи конкретні випадки здійснення психологічного супроводу постраждалих, в третьому розділі ми зазначили існування цілого ряду перешкод державного та місцевого масштабу, подолання яких дозволило б значно покращити процес здійснення функції держави психологічного захисту населення від негативного в тому числі емоційного впливу на сучасне суспільство та прагнення сучасної людини мінімізації впливу психогенних факторів на її ментальне здоров'я, психологічне благополуччя, відчуття емоційного комфорту. Попри існуючий певний доволі суттєвий вітчизняний досвід та увагу на досвід подолання подібних ситуацій закордонних фахівців, сьогодні перед службою екстреної психологічної допомоги в Україні зберігається ціла низка завдань, які потребують негайного вирішення. На превеликий жаль, кількість надзвичайних подій не зменшується, а виникнення їх нових форм потребують від екстремальних психологів постійного професійного вдосконалення та розвитку. А на сьогодні в країні триває активна фаза наймасштабнішої та найруйнівної як в фізичному, так і в психологічному аспекті події – Україну поглинула війна. Цей фактор, з одного боку, обмежує ресурси, необхідні для позитивних зрушень, не лише реформування, а й поступового розвитку проблематики психологічного супроводу мешканців. З іншого боку, стрімкість та масштабність подій воєнного стану, кількість постраждалих робить виклик сучасному суспільству в питанні психологічного благополуччя та необхідності, як ніколи, збереження ментального здоров'я нації, таким чином провокуючи державний механізм та рішучі дії, які виливаються у суттєві зрушення в питанні, яке й раніше визнавали актуальним, але яке не ставилося на провідні позиції та якому не надавали першочергового значення.

Серед найочевидніших перешкод слід виділити низький рівень співпраці державних органів, органів місцевого самоврядування з

громадськістю, відсутність напрацьованих форм та механізмів взаємодії, вплив громадськості на формування та реалізацію державної політики доволі мізерний. Українська нормативно-правова база містить окремі акценти в здійсненні психологічного супроводу населення, проте не має механізму міжгалузевої взаємодії. Окремі відомства мають передбачені завдання в питанні турботи про психоемоційний стан окремих категорій громадян, проте не обумовлює процес взаємодоповнення та сумісної співпраці в зазначеному напрямку. Нормативна база не носить комплексного характеру, містить прогалини та не стимулює міжвідомчу взаємодію. Водночас вітчизняне законодавство передбачає можливість залучення громадськості (громадських організацій чи окремих волонтерів), але не визначає ефективних механізмів їх задіяння.

Паралельно існує проблематика підготовки кваліфікованих фахівців зі сформованими навичками роботи з психологічною травмою. В країні бракує затвердженого алгоритму дій з постраждалими внаслідок стресогенних подій. До того ж вітчизняний соціум досі не сформував культури турботи про власний психоемоційний стан. Звернення за психологічною допомогою, консультацією досі присоромлюється оточуючими, на того, хто звертається до психолога, досі навішуються ярлики «псих», «психований».

Стрімкість життя загалом та активні бойові дії, що уже дев'ятий місяць (чи дев'ятий рік?) охопили Україну, підкреслюють актуальність та необхідність надання психологічної допомоги людям, які стали жертвами надзвичайних ситуацій. Події сучасності стимулювали зрушення з мертвої точки питання політичної волі та повільності реагування державної машини на запити суспільства. Не останню роль в цьому відіграла ініціатива Першої леді Олени Зеленської, що передбачає запровадження Національної програми психічного здоров'я та психосоціальної підтримки українців.

Усе це ілюструє повільні (досі) кроки в розвитку державного механізму психологічного захисту населення від наслідків негативного емоційного

впливу надзвичайних ситуацій на окремо взятого громадянина та на українську націю загалом.

Проведене нами вивчення проблематики та аналіз наявного стану справ дозволяє виділити окремі напрямки налагодження та удосконалення процесу практичної реалізації механізму психологічного захисту населення як функції держави на національному та місцевому рівнях. Попри загально визнану актуальність досліджуваної проблематики, існуючу потребу в психологічній допомозі постраждалим та несистематизованих, проте наявних спробах здійснювати психологічний супровід людей, що зазнали психоемоційного впливу процесу та наслідків надзвичайних ситуацій природнього та техногенного характеру об'єктового чи загальнодержавного рівнів, існує цілий ряд упущень та недопрацювань в організації даної роботи та потреби надання їй системного характеру. Попри обумовлення психологічного захисту населення як функції держави в Кодексі цивільного захисту, відсутній орган державної влади, до повноважень якого входить практичне здійснення психологічного захисту населення, немає такого підрозділу і в складі органів місцевого самоврядування. При стрімкому розвитку свідомості сучасного українця, досі у вітчизняному суспільстві доволі кволо сформована культура турботи про психологічне благополуччя, звернення до психолога в соціуму засуджується та висміюється, як наслідок – серед населення досі існує стигматизація знецінення турботи про психоемоційний стан. З іншого боку ми звертаємо увагу на брак кваліфікованих фахівців, які мають досвід роботи з кризовими станами постраждалих внаслідок надзвичайних ситуацій будь-якого походження та масштабу. Бракує в Україні і напрацьованого алгоритму від надання екстреної психологічної допомоги безпосередньо під час та на місці стресогенної подій і надалі до психологічного супроводження постраждалих в спеціалізованих центрах чи окремими кваліфікованими фахівцями.

Ми припускаємо, що зазначена проблематика може мати вирішення шляхом прийняття та реалізації цілої низки рішень на державному та

місцевому рівні. Звісно, найпершим має бути детальний аналіз зарубіжного досвіду з метою перегляду та аналізу напрацювань в подібній проблематиці з подальшою апробацією найефективніших сценаріїв у вітчизняному просторі. Надалі законодавча база потребуватиме певних змін та доповнень. На виконання прийнятої нормативно-правової виникне потреба в існуванні, організації окремих структур в органах місцевого самоврядування, які б відслідковували потребу, процес та результат здійснення психологічного захисту населення від негативних впливів на психіку постраждалих внаслідок аварій та катастроф. На цьому етапі важливою є взаємодія між структурою державного чи місцевого рівня з представниками громадськості (організаціями чи окремими фахівцями), які безпосередньо залучатимуться до надання психоемоційної підтримки тим, хто того потребуватиме. І все це має відбуватися на фоні вкрай низької психологічної культури в соціумі, відсутності традиції дбати про власне емоційне благополуччя. В своєму дослідженні ми висловлюємо припущення про можливість та ефективність тотальної популяризації турботи про власний емоційний стан, навчання способам саморегуляції та методам самопомоги у кризових умовах як потужний метод профілактики негативного впливу переживання умов надзвичайних ситуацій природнього та техногенного характеру об'єктового чи загальнонаціонального масштабу. Як потужний спосіб організації надання першої психологічної допомоги в умовах будь-якої аварії чи катастрофи за принципом «рівний-рівному», ми пропонуємо запровадження проходження тренінгу з надання першої психологічної допомоги людям, що пережили серйозну кризову подію. З одного боку це дозволить значно розширити людський потенціал в наданні психоемоційної підтримки в умовах надзвичайної ситуації (вирішуватиметься головна проблематика в практичному аспекті). З іншого боку це слугуватиме значним просвітницьким поштовхом – значна кількість мешканців таким чином навчатиметься основам поведінки в складних життєвих ситуаціях, розумітиме основні механізми, що керують поведінкою людей, а також

краще пізнаватиме власні емоційні та фізичні реакції чи/та можливості на вплив стресогенних подій.

Проведене нами дослідження не є вичерпним та потребує ряду доопрацювань. Водночас воно безумовно носить практичний зміст і містить доволі актуальні напрацювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бикова О. В. Основи цивільного захисту К. – 2008 р. – 211с
2. Блінов О. А. Функції та специфіка роботи практичного психолога: навч. посібник / О.А. Блінов, П.П. Криворучко, В.М. Марченко. – К. : КиМУ, 2009. – 462 с.
3. Бондаренко А.Ф. Психологическая помощь: теория и практика. – М.:Класс, 2001. – 336с.
4. Бурдик И.В. Экстренная психологическая помощь пострадавшим в чрезвычайных ситуациях. – М.: Водолей-Саут, 2009. – 480с.
5. Винников О., Ткачук А. Громадські організації в Україні: новий поступ з новим законодавством// Голос громадянина. № 4, 1997, с. 4-8.
6. Гостєва О. М. Роль громадських організацій в процесі розбудови громадянського суспільства в Україні. - Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти», Національна академія педагогічних наук України, м. Київ.
7. Закон України «Кодекс цивільного захисту України» від 2 жовтня 2012 року № 5403-VI – К. 110 с.
8. Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» 5 липня 2012 року № 5073-VI, поточна редакція — Редакція від 16.04.2022, підстава - 2173-IX.
9. Закон України «Про громадські об'єднання» від 2 березня 2012 року № 4572-VI.
10. Закон України «Про органи місцевого самоврядування» від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР.
11. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII.
12. Закон України «Про соціальні послуги» від 17січня 2019 №2671-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 18, ст.73 м. Київ 17 січня 2019 року № 2671-VIII.

13. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» від 21 червня 2001 року № 2558-III.
14. Інтернетресурс
<https://www.education.ua/universities/?speciality=634>.
15. Інтернетресурс <https://izbirkom.org.ua/publications/mir-24/2022/mizhnarodni-organizaciyi-upravlinnya-verhovnogo-komisara-oon-u-spravah-bizhenciv/>.
16. Інтернетресурс <https://zmina.info/news/v-ukrayini-zareyestrovano-160-tysyach-organizacij-gromadyanskogo-suspilstva/>.
17. Каваллера, В. та ін. (2016 р.). Культура, контекст і психічне здоров'я сомалійських біженців: Базовий підручник для співробітників, які працюють у програмах охорони психічного здоров'я та психосоціальної підтримки. Женева: УВКБ ООН.
(<http://www.refworld.org/docid/587f6ac64.html>).
18. Керівництво МПК з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайної ситуації — Київ : Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2017. - 216 с.
19. Корнієнко І.О. Досвід надання допомоги дітям і сім'ям - жертвам військового конфлікту : практ. посіб. / І. О. Корнієнко, І. М. Лісовецька, Ю. А. Луценко, Д. Д. Романовська. – Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. – 152 с.
20. Лист МОН України «Про методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій» від 04.04.2022 № 1/3872-22.
21. Лист МСП України «Методичні рекомендації щодо надання першої психологічної допомоги сім'ям з дітьми, дітям, які перебувають/перебували у зоні збройного конфлікту» від 25 вересня 2014 року № 48/56/235-14.
22. Ляшенко А.И. Практика участия психологов МСПП в работе по оказанию экстренной психологической помощи. – М.: Психологический институт РАО, 2007. – 205с.

23. Матвійчук М.В. Методичні матеріали до практичного заняття з дисципліни «Медична психологія надзвичайних станів, екстрена та кризова психологія». - Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова, Вінниця, 2019 р.

24. Меморандум про взаєморозуміння щодо планування при надзвичайних ситуаціях цивільного характеру та готовності до катастроф між Міністерством України з надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи та Організацією Північноатлантичного договору . – Женева: 16.12.1997 р.

25. Методичні рекомендації щодо надання першої психологічної допомоги сім'ям з дітьми, дітям, які перебувають/перебували у зоні збройного конфлікту. - Додаток до листа Мінсоцполітики від 25.09.2014 № 48/56/235-14. – 22 с.

26. Мялковская О.В. Роль и место психолого-психиатрической службы «горячая линия» при чрезвычайных ситуациях. – М.: ГНЦ ССП им.В.П.Сербского, 2003. – с.78-81.

27. Нагайло Б. Агентство ООН у справах біженців: 25 років в Україні, 70 років у світі.

28. Надання соціальних послуг різним групам осіб, які постраждали від торгівлі людьми (Звіт дослідження). — К.: Фенікс, 2011. — 108 с.

29. Наказ МВС України «Про затвердження Класифікаційних ознак надзвичайних ситуацій» від 06.08.2018 № 658.

30. Наказ МВС України «Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій» №747 від 31 серпня 2017 року.

31. Наказ МНС України «Про створення позаштатних мобільних груп екстреної психологічної допомоги МНС» від 28 лютого 2008 року № 148.

32. Наказ МОЗ України «Про затвердження порядків надання домедичної допомоги особам при невідкладних станах» від 09 березня 2022 року № 441.

33. Наказ МОіН України «Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України» від 22.05.2018 № 509.

34. Негативні психологічні явища у політико-правовій сфері в умовах воєнного конфлікту / В. М. Духневич, О. М. Кочубейник, О. Ю. Осадько, З. Ф. Сіверс ; за наук. ред. В. М. Духневича; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. – 188 с.

35. Недержавна_організація <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

36. Нижник Н., Дубенко С., Пашко Л. Соціальне партнерство як виклик сьогодення // Політичний менеджмент. -2005.-№ 2 (11).-С. 46-54.

37. Оніщенко Н.В. Аналіз передового досвіду організації та надання екстреної психологічної допомоги постраждалим в умовах надзвичайної події. – Харків, 2014. - УДК 159.9.072: 616

38. Оніщенко Н.В. Екстрена психологічна допомога постраждалим в умовах надзвичайної ситуації: теоретичні та практичні аспекти: монографія. – Харків: Право, 2014. – 584с.

39. Організація заходів цивільного захисту: методичний посібник. Тернопіль: Видавець ФОП Андрійшин В. П.: Тернопіль, 2016– 568 с.

40. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Загальна редакція: Н. Пророк Том 1. – Київ, 2018. – 208 с.

41. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Загальна редакція: Царенко Л. Том 2. – Київ, 2018. – 240 с.

42. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Загальна редакція: Л. Гридковець. Том 3. – Київ, 2018. – 236 с.

43. Перша психологічна допомога : посіб. для тренера / уклад. : Чернобровкіна В. А., Гірник А. М. — Київ : Унів. Вид-во ПУЛЬСАРИ, 2017. — 96 с. : іл., табл.

44. Перша психологічна допомога : посібник фасилітатора з орієнтації працівників на місцях. – Київ: Унів. Вид-во ПУЛЬСАРИ, 2017. — 104 с. : іл., табл.

45. Перша психологічна допомога : посіб. для членів загону швидкого реагування Товариства Червоного Хреста України. - Київ, 2017. – 48 с.

46. Посібник mhGAP з надання допомоги під час гуманітарних надзвичайних станів. - Всесвітня організація охорони здоров'я, 2016 р. – 68 с.

47. Постанова КМУ «ПОРЯДОК класифікації надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру за їх рівнями» від 24 березня 2004 р. № 368.

48. Постанова КМУ «Про затвердження Положення про єдину державну систему цивільного захисту» від 09.01.2014 № 11.

49. Постанова КМУ «Про затвердження Положення про організацію оповіщення про загрозу виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій та зв'язку у сфері цивільного захисту» від 27.09.2017 № 733.

50. Постанова КМУ «Про затвердження Порядку класифікації надзвичайних ситуацій за їх рівнями» від 24.03.2004 № 368.

51. Постанова КМУ «Про затвердження Типового Положення про центр соціально-психологічної допомоги» від 12 травня 2004 р. № 608.

52. Постанова КМУ «Про утворення Міжвідомчої координаційної ради з питань охорони психічного здоров'я та надання психологічної допомоги особам, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України» від 7 травня 2022 р. № 539.

53. Постійний міжвідомчий комітет (2007 р.). Керівні принципи психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайних

ситуацій: https://interagencystandingcommittee.org/system/files/iasc_mhpss_guidelines_ukrainian.pdf

54. Постійний міжвідомчий комітет (2010 р.). Психічне здоров'я та психосоціальна підтримка в надзвичайних гуманітарних ситуаціях: Що повинні знати керівники програм захисту? https://www.unicef.org/protection/what_humanitarian_health_actors_should_know.pdf

55. Романова Е.С. Работа психолога на телефоне доверия: методическое пособие. – М.: МГПУ, 2001. – 69 с.

56. Сайт Вінницької міської ради (<https://www.vmr.gov.ua>).

57. Сайт ВМР Департамент охорони здоров'я <https://www.vmr.gov.ua/departament-okhorony-zdorovia>.

58. Сайт ВМР Департамент соціальної політики <https://www.vmr.gov.ua/departament-sotsialnoi-polityky>.

59. Сайт ВМР Департамент цивільного захисту <https://www.vmr.gov.ua/departament-tsyvilnoho-zakhystu>.

60. Сайт Житомирської міської ради <https://zt-rada.gov.ua>.

61. Сайт Калинівської міської територіальної громади <https://kalynivska-objednana-gromada.gov.ua>.

62. Сайт Тарашчанської міської територіальної громади <https://tarashchamr.gov.ua/zavdannya-ta-funkciyi-miscevoho-samovryaduvannya-16-39-44-21-04-2020/>.

63. Сайт УВКБ ООН в Україні <https://www.unhcr.org/ua>

64. Токар Маріан. Громадські організації України в системі розвитку публічно-управлінських відносин [Текст]: монографія / Львівський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентіві України. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2020. – 412 с. – ISBN 978-617-644-055-0.

65. Токар М. Ю. Можливості співпраці громадської організації з об'єднаною територіальною громадою. Публічне управління XXI століття: синтез науки та практики: збірник тез XIX Міжнародного наукового конгресу

(м. Харків, 19 квітня 2019 р.). Харків: ХарПІДУ НАДУ «Магістр», 2019. С. 177 – 178. URL: http://kbuara.kharkov.ua/e-book/conf/2019-2/2019_02.pdf.

66. Токар М.Ю. Напрями оптимізації державної політики сприяння розвитку громадських організацій в Україні. Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр. Харків: Вид-во ХарПІДУ НАДУ «Магістр», 2019. Вип. 2 (65). С. 60 – 61.

67. Тягло К. Надання соціальних послуг: співпраця НУО та органів місцевого самоврядування. Ресурсний Центр Гурт. URL: <https://gurt.org.ua/news/recent/43120/>.

68. УВКБ ООН Захист, психічне здоров'я та психосоціальна підтримка на рівні громад. © UNHCR / А. Khudoteply <https://www.refworld.org/cgi-bin/teaxis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=5b6afeee4>.

69. УВКБ ООН Короткий огляд проблем захисту дітей: Психічне здоров'я та психосоціальне благополуччя дітей. Женева: (2014 р.). УВКБ ООН. (<http://www.refworld.org/docid/540ef77c4.html>).

70. УВКБ ООН Операційне керівництво з планування в області охорони психічного здоров'я та психосоціальної підтримки для операцій із надання допомоги біженцям (2013 р.): <http://www.unhcr.org/525f94479.pdf>.

71. УВКБ ООН Розуміння захисту на рівні громад. Директивний документ із питань захисту (2014 р.): <http://www.refworld.org/docid/5209f0b64.html>.

72. Федуніна Н.Ю. Экстренная психологическая помощь: законы жанра // Московский психотерапевтический журнал. Специальный выпуск: Экстренная психологическая помощь. – М., 2006. - № 4 (51). – С.6-25.

73. Хасан, Г. та ін. (2015 р.). Культура, контекст, психічне здоров'я та психосоціальне благополуччя сирійців: Огляд для співробітників із питань охорони психічного здоров'я та психосоціальної підтримки, які працюють із сирійцями, постраждалими від збройного конфлікту. Женева: УВКБ ООН. (<http://www.unhcr.org/55f6b00f9.pdf>).

74. Цивільний захист: навчальний посібник / К.О.Левчук, Р.Я.Романюк, А.О.Толок — Дніпродзержинськ : ДДТУ, 2016 р. — 186-189 с., 202-207 с.

75. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3583253-uvkb-oon-nadae-dopomogu-u-virisenni-nagalnih-potreb-ukrainciv.html>